

Vondrák, Václav

Složení kmenů na -i s předložkami

In: Vondrák, Václav. *Příspěvky k nauce o praslovanském přízvuku*.
Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1924, pp. 27-29

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126418>

Access Date: 02. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

nesetъ a dat. pl. *vlkomъ* (RS. IX. 98)¹. Slovo *drăgost* bylo nahoře vyloženo a co se týče č. *svátost*, souhlasí zde ovšem délka se štok. *světost* a s p. *świętość*, ale to je docela v pořádku, neboť podle našeho výkladu podaného nahoře je zde odůvodněna. V češtině byl arci typ s délkou většinou vyrovnán s prvním: *mladost*, *starost*, *žalost*, *syťost*, avšak ne veskrz. V srbštině byla délka udržována adjektivem s dlouhou samohláskou *svět svéta*, kdežto v češtině bylo krátké *svat* (a k tomu *svatý*) a právě vlivem tohoto adjektiva vzniklo nové *svatost*, které svým významem odpovídá docela adjektivu, takže souvislost je zde docela zřejmá, kdežto starší *svátost* nabylo jiného bohosloveckého významu (sacramentum a pod.). Tak máme i *litosť*, stč. *litosť*, slc. též *litosť* k adjektivu *lito*, nyní *lito* vedle slc. *litosť* (*litosť*) ,ukrutnost, zlost' k adj. *lutý*, srovn. č. *litá zvěř* a v lidové mluvě *litosť*, což brusiči neprávem zamítají jako vůbec mnoho jiných dobrých věcí, nabrazující je vytřpělými a nechutnými nahrázkami. Máme dále stč. *lénost* (*línost'*) a *lenost* (s krátkou samohláskou snad vlivem *lenivý*, *lenivost*, aneb vůbec vlivem převládajících zde tvarů se zkrácenou samohláskou). Jinak je ještě *hloupost* dle *hloupý*, slc. *hlúpost* a *hlupota* a podobně *moudrost* (*moudrý*), *dlúhost* (*dllouhost*), *skúpost* (*skoupost*) k adjektivu *skúpý*, *skoupý*.

Složeniny kmenů na -i s předložkami.

43. Základní slova měla zde převážnou většinou klesavý přízvuk, který byl v složeninách s krátkými předložkami — a takových složenin je zde mnoho — již v praslovanštině pošinut na předcházející slabiku, zde tedy na předložku. Přece se nám však zachovalo několik dokladů, z nichž jde najevo, že i zde po dlouhé předložce byl klesavý přízvuk změněn v stoupavý. Tak na př. štok. *námjer* ,náhoda', *nápast* ,nehoda', slov. *napást*, ale též ještě *nápast* (Valjavec, Rad 60, str. 11, též u Pleteršnika, stoupavý přízvuk byl tedy i zde se slabiky na konci slova pošinut na předcházející), r. má Dalj jen *napástь*, což ovšem je správný tvar, neboť stoupavý přízvuk zůstal zde již v praslovanštině na svém místě; štok. *náruć*; slov. *pámct* (Rad 60, str. 14, vyskytuje se jen tak v mnoha dokladech, taktéž *nepámct*, *nespámct*, r. sice *pámjaty*, ale na *pámjaty*, byl zde tedy též stoupavý přízvuk, štok. *pámct*; štok. *pricest* ,přijímání' a též blh. *pricástъ* (tak u Gerova); štok. *zámlaz*

¹ Zde se vykládá: „Diese Formation (rozuměj štok. *světost* č. *svátost*) steht wohl auf einer Linie mit *neseti*, *nesetъ*, *vlkomъ* (Dat. Plur.) u. dgl. wo die Endung eine „nowoakutowa“ erhalten hat, welche den Akzent herangezogen hat.“

f. ‚druh sedlého mléka‘; štok. *zábit* f., r. *zábyť*; štok. *západ* (*zäpād*) f. ‚stinné místo‘ (naproti tomu jen *zäpad* m. ‚západ‘); štok. *závist* proti slov. *závist* a r. *závistь*. V slovinštině máme ještě stoupavý přízvuk v *závist* (pravidelně u Kúzmíče, jinak *závist*, Rad 60, str. 13—14), *príklet* f. ‚předsíň‘ (ib.), *prilast* f. ‚lepší krmivo kravám při dojení‘; *prěmoč* vedle *prēmōč*, tak i *práprat*, *práprot* f., schr. *päprät* f., r. *páporotь*, *nároč* f. vedle *narōč*; *náred* f. ‚součást vozu‘ a *náred* adv.

44. Bulharština se jinak i zde shoduje s ruštinou, poněvadž zde máme též obyčejně přízvuk na první slabice: *pómošť*, *pámětь*, *pávitь*, *pródoľ*, *própastь*, *oblastь*, *závist*.

45. V štokavštině: *dōbit* ‚zisk‘, slov. *dobit*; *ōbijest* ‚svévole‘, slov. *objest*, *ōkūč*, *ōpāst*, *ōblāst*, slov. *oblāst*, r. *oblastь*, *pōklīč*, *pōmōč*, gen. *pōmōči*, slov. *pomōč*, r. *pómočь*, *pōrāst*, r. *pōrastь* ‚lišej‘, *prōpāst*, slov. *propāst*, r. *própastь*, *ūzrāst* (*uz* = *vъz*), slov. *vzrāst*, r. *vōzrastь*; *nāzēb* ‚nastydnutí‘, *pāmēt*, r. *pámjatyь*.

46. V ruštině: *závistь*, *zámetь* (*zámjatyь*) ‚chumelice sněhu‘ *zámoloť*, *izvorotь*, *izgarь*, *izgorodь*, *péreměšь*, *pérepisь* (štok. *prijěpis* m.), u Dalja: *perěstanь*, tedy opět se stoupavým přízvukem; *příprjažь*, *přístanь*, *příchoť*, *própastь*, *rōzkošь*, *ūtvarь*, *ūčastь*, *zábyť*.

47. Pošinutý klesavý přízvuk jeví se na první slabice zase jako klesavý, takže při opětném připojení předložky musí býti zase na ní pošinut, což se mohlo několikrát opětovati, a sice již v praslovanštině. K slov. složenině *powěd* máme další *izpōved*, štok. *ispovijed*, slov. *napōved* (z **nāpovedь*), *prepōved*, *zapōved* a též r. *prōpověď*, *ispověď*, *ōtpověď*, *zápověď*. Obdobně k schr. *pōvijest* (blh. *pōvěstь*, slov. *powěst*, r. *pověstь*) *připovijest* (délka nového základního slova se tedy ponechává), slov. *připōvest*, schr. *zäpovijest*. Srovn. též r. *nānavěšь*.

48. V češtině se zkracuje případná délka základního slova obdobným způsobem, jako se to stalo u složenin kmenů na -o (viz Vgl. Gram. § 716), takže zde máme na př. *propast*, *pamět*, *oběl*, *oprat*, *rozpač* (stč.) atd. Co se týče zachování délky v předložce, platí zde všeobecná pravidla¹. Bylo tedy *příchuť*, *závist*, *závrat*, stč. *nápasť* (Brandl, Gloss. 169, Ev. Vtd. 132 a jinde), stč. *súvrat*, nyní *souvrat*, stč. *úžest*, ale zase *přezest* jako vůbec u této předložky (tedy jak u kmenů na -o, tak i na -a),

¹ Délka před jinou na slov. půdě zkrácenou v prostřední slabice se zachovává, je-li v třetí slabice polohláska, jinak se zkracuje (podle § 198 a 199). Naše složeniny měly tedy délku v nom. akk. sg., v jiných pádech krátkou první slabiku, později bylo vyrovnáno hlavně dle nom. akk., tak bylo *kúpěl*, teď *koupel*, stč. *píščěl* atd.

násěc stč. ‚purpura‘ a ‚ascia‘, *úcast*. Čeština přejala tato slova a jiná obdobná z praslovanštiny se stoupavou délkou v prostřední slabice. Před ní se musila dlouhá předložka zkrátit, pak se musila sama zkrátit mimo nom. akk. sg. (na konci -ь!) a toto zkrácení proniklo v češt. pak i do n. akk. sing. Byla-li kořená slabika krátká, zachovala předložka svou délku veskrz v deklinaci a ta se dostala pak i do složenin s původně dlouhou, ale před tím již zkrácenou kořenou samohláskou. Tato zachovaná délka předložek dokazuje, že po nich byl skutečně stoupavý přízvuk. Nešlo by jen tak lehce připisovati to vlivu složenin s kmenem na -a.

Původně krátké předložky nedlouží se zde obdobně, jak se tak děje u složenin kmenů na -o (na př. *důvod*, *průvod* atd.), poněvadž se u jednotlivých kmenů na -i nevyskytuje tolik složenin s různými předložkami, a sice hlavně s dlouhými a zároveň s krátkými, jak to bývá často u složenin kmenů na -o, na př. od slova *moc* se netvoří žádné **námoc* a pod., což by pak mohlo působiti na př. na *pomoc*. Avšak u dalších druhotných složenin mohla již obdoba působiti. K **pověď* bylo utvořeno *nápověď*, *přípověď*, *výpověď*, *zápověď*, zde máme tedy již celou řadu složenin s dlouhými předložkami a tak mohlo dle nich obdobně vzniknouti i *přípověď*, ale jako jinde, zůstalo zase i zde krátké *opověď*, *otpověď*. Též v slovenštině máme *přípoved*.

Výjimku činí *průtrž* f. a v jiném ohledu stč. *přetrž*, *přítrž*, avšak první slovo bylo v stč. maskulinum a podleho tedy snadno vlivu slov jako *průlom*, *průřez* atd. a druhé tvoří obdobnou výjimku, s jakými jsme se shledali též u kmenů na -o s předložkou *prě-*. Ostatně vyskytuje se dialektické *bez přetrže* (v jihozáp. Čechách).

Složeniny o dvou jménech.

49. Kmeny na -i. Poněvadž po dlouhé slabice, která může být též nahrazena dvěma krátkými slabikami, klesavý přízvuk přechází v praslov. v stoupavý, jsou zcela v pořádku složeniny jako r. *blagodátъ*, *vodotěcъ*, *vodotocъ*, *listopádъ*, *rukojátъ*, *černobýlъ*, *syromolotъ* (vedle *syromolotъ*) ‚mouka ze syrového obilí‘. K těmž výsledku vedla základní slova, která měla již jako jednoduchá stoupavý přízvuk. Avšak pod vlivem častých složenin jako *zápověď* a pod. ujímá se zde přízvuk na začátku slov a máme již mnoho takových složenin v ruštině jak *živopisъ*, *létopisъ*, *právopisъ*, *vódovertъ*, *vódoпадъ* f. ‚opadání vody‘ (vedle toho též ještě *vodopádъ*, avšak jen *vodbpadъ* ‚vodopád‘ jakožto maskulinum, z čehož vidíme zřejmě, jak zde působily jen obdobně složeniny na -i), *létorostъ* a *létorosъ*, *góloedъ*, *skórochodъ* ‚rychloběh‘ (proti *skorochód* m.